

D. H. LORENS

More i Sardinija

Preveo

MILAN MILETIĆ

BUK & FAL

Autorova mapa

I. Daleko čak do Palerma

Javi se čoveku neodložna potreba da otputuje. I štaviše, da otputuje u određenom pravcu. Dakle, dvostruka potreba: da krene na put, i da zna kuda.

Zbog čega čovek ne može da se skrasi? Ovde na Siciliji tako je prijatno: sunčano Jonsko more, prevrtljivi dragulj Kalabrije, kao sjajni opal kupa se u svetlu; Italija i panorama božićnih oblaka, noć s pasjom zvezdom poleglom u daljini, prskajući svetlost preko mora, kao da laje na nas, Orion maršira iznad; kako pasja zvezda Sirijus zuri u čoveka, zuri! Ona je gonič nebeski, zelena, blistava i žarka! – pa onda, kraljevska večernja zvezda, oklembešena na zapadu, bukti iznad nazubljenih, mračnih provalija Sicilije: pa Etna, ta zla veštica, oslonila se svojim debelim velom o sneg tik ispod nebesa, i polako, polako valja svoj narandžasti dim. Grci su je zvali Stubom nebeskim. I na prvi pogled ovo izgleda neumesno, jer ona se, u jednom dugačkom, gipkom potezu izvija od ivice mora, i uopšte ne izgleda visoka. Pod tim nebom izgleda prilično niska. Ali kad je čovek bolje upozna, o strahopoštovanja i čarolije! Visoko u nebesima, povučena, tako blizu, a ipak nikad naša. Slikari pokušavaju da je naslikaju, a fotografi da je fotografiju – uzalud. Zbog čega? Zbog obližnjih grebena, s

maslinjacima i belim kućama – oni ostaju kraj nas. Zbog toga što su rečno korito, i Naks ispod limunovih šumica, grčki Naks u dubini tamnog lišća i ispod silnih plodova limunovih šumica, ta Etnina suknja i podsuknja, i dalje pripadaju našem svetu, našem ljubljennom svetu. Čak i sela visoko na Etni, među hrastovima. Međutim, Etna pod snegom i nedokučivo prevrtljivim vetrovima, ona je iza kristalnog zida. Kad je gledam kako, onako niska, bela, kao nekakva veštica ispod nebesa, polako valja svoj narandžasti dim i, ponekad, dune rumeno-crvenim plamenom, tad skrećem pogled od zemlje, i zurim u eter, u nebesa. A tamo, u tom dalekom predelu, Etna je usamljena. Ako hoćete da je osmotrite, morate polako da odvajate oči od sveta i nevinim okom upijate čudesno predvorje nebesa. Stub nebeski! Grci su imali osećaj za čudesnu zbilju stvari. Hvala bogu, čovek i dalje zna dovoljno o njima da, barem, pronade neku sličnost. Ima mnogo fotografija, ima beskrajno mnogo akvarela i ulja koji tobože dočaravaju Etnu. Ali stub nebeski! Morate da prekoračite nevidljivu granicu. Između podnožja, koje pripada našem svetu i Etne, stožera svih vetrova pod kapom nebeskom, pruža se linija razdvajanja. Neizostavno, doživete promenu. Metamorfozu. Beskorisno je misliti da možete da gledate i istovremeno obuhvatite Etnu i podnožje. Nikad. Jedno ili drugo. Podnožje i zamućena Etna. Ili Etna, stub nebeski.

Zbog čega, onda, čovek mora da krene? Zbog čega ne ostane? Ah kakva metresa, ova Etna! S čudovišnim vetrovima koji se šunjaju oko nje kao Kirkini panteri, od kojih neki crni, neki beli. S čudnim, nedokučivim porukama i strašnim, razornim brektanjem. Ona odvodi ljude u ludilo. Takve strašne vibracije poročnog i

predivnog naelektrisanja ona baca oko sebe, kao smrtonosnu mrežu! Ponekad zaista čovek može da oseti kako nova struja njene demonske privlačnosti prodire u nečije živo tkivo i preobraća staložen život čovekovih delatnih ćelija. Ona proizvodi buru u životnoj plazmi i dovodi do novog ustrojstva. Ponekad to liči na ludilo.

Ova vanvremenska grčka Etna, u svojoj nebeskoj ljupkosti, tako draga, a takav mučitelj! Nema mnogo ljudi koji zaista mogu da je podnesu a da ne izgube sopstvenu dušu. Ona je poput Kirke. Osim ukoliko čovek nije nesvakidašnje čvrst, ona mu uzima dušu i pretvara ga ne u zver, nego u elementarno stvorenje, razumno ali bez duše. Razumno, gotovo nadahnuto, i bez duše, poput Sicilijanaca sa Etne. Razumni demoni, čovekoliki i, sudeći po nama, najgluplji ljudi na svetu. Ah, užas! Koliko je samo ljudi, koliko je samo naroda Etna naterala u beg? Ona je bila ta koja je Grcima uzela dušu. Posle Grka, nadahnula je Rimljane, Normane, Arape, Špance, Francuze, Italijane, pa čak i Engleze – i uzela im dušu.

Verovatno čovek mora da je se kloni. U svakom slučaju, mora da otputuje: i to odmah. Tek što se vratio krajem oktobra, čovek već mora da se pakuje. A tek je treći januar. I čovek prosto nije u stanju da ode. Ipak, tu ste: pored Etne koja čoveka primorava na put.

Kuda čovek da pođe? Na jugu je Girgenti. Tunis je nadomak ruke. Girgenti, dah sumpora i grčki hramovi, pa da čovek još više poludi? Nikad. Ni Sirakuza i ludilo njenih velikih kamenoloma. Tunis? Afrika? Ne još. Ne još. Ni Arapi, ne još. Napulj, Rim, Firenca? Nikako nije dobro. Pa onda, kuda?

Kuda onda? Španija ili Sardinija. Španija ili Sardinija. Sardinija, to jest nedodija. Sardinija, bez istorije, bez porekla, bez naroda, bez ičega. Neka bude Sardinija. Kažu da ni Rimljani, ni Feničani, ni Grci, ni Arapi nikad nisu osvojili Sardiniju. Ona leži izvan domašaja civilizacije. Kao zemlja Baska. Svakako, danas je italijanska, s njenom železnicom i autobusima. Međutim, i dalje postoji ona neosvojena Sardinija. Praćaka se u mreži ove evropske civilizacije, ali još nije naseljena. A mreža stari i raspada se. Mnoge vrsne ribe šunjaju se kroz mrežu stare evropske civilizacije. Poput velikog kita – Rusije. Pa, verovatno, čak i Sardinija. Onda, Sardinija. Neka bude Sardinija.

Postoji brod koji, na dve nedelje, plovi iz Palerma – sledeće srede, kroz tri dana. Idemo, onda. Dalje od mrske Etne, Jonskog mora, tih ogromnih zvezda u vodi, propupelog bademovog žbunja i pomorandžinog drveća načičkanog crvenim voćem; i tih mahnitih, razdražujućih, nemogućih Sicilijanaca, koji nikad nisu znali šta je istina i koji su odavno izgubili svaku predstavu o tome šta je to ljudsko biće. Nekakva vrsta sumporastih demona. *Andiamo!*

Ali dozvolite mi da, usput, priznam da uopšte nisam siguran da li ove demone više volim od naše posvećene čovečnosti.

Zbog čega čovek priređuje sebi takvu neugodnost! Da ustane u sred noći – pola dva je – da bi pogledao na sat. Razume se, ova podvala od američkog sata, sa svojim drskim fosforoscentnim brojčanikom, prestala je da radi. Pola dva! Pola dva, i mračna januarska noć. E, pa!

Pola dva! I nelagodan san sve dok najzad nije izbilo pet sati. Tad palimo sveću i ustajemo.

Jezivo, crno jutro, svetlost sveće, kuća koja izgleda sumorna kao noć. E, pa, čovek sve to radi zbog sopstvenog zadovoljstva. Stoga ložimo ugalj i pristavljamo čajnik. Pčelinja matica¹ drhti okolo, poluobučena, zamahajući svojom neprikladnom svećom.

„Zabavno je“, kaže ona, ježeći se.

„Sjajno“, kažem ja, snužden kao smrt.

Prvo, punimo termos vrelin čajem. Zatim pržimo slaninu – izvrsnu englesku slaninu s Malte, zaista bogom danu – i pravimo sendviče sa slaninom. Takođe, pravimo sendviče s kajganom. Takođe hleb i puter. Malo tosta za doručak i još čaja. Ali, uh, ko još želi da jede ovako sablasno rano, naročito ako mu je naum da umakne sa začarane Sicilije.

Punimo malu torbu koju zovemo kuhinjica. Špiritus, mali aluminijski tiganj, špiritusna lampa, dve kašike, dve viljuške, nož, dva aluminijska tanjira, so, šećer, čaj – i šta još? Termos-boca, sendviči, četiri jabuke i mala konzerva putera. Toliko o kuhinjici, meni i prvoj dami. Još samo moj ruksak i ručna torba P-m.

Ispod poklopca od poluoblačnog noćnog neba, daleko od oboda Jonskog mora – prva zora, kao varničenje metala. Stoga, gutljaj čaja i komadić tosta. Na brzinu peremo šolje da, kad se vratimo, kuću zateknemo pristojnu. Zatvaramo žaluzine na prozorima gornje tera-

¹ Frida fon Rihthofen, u trenutku kad se upoznala s Lorenson, supruga profesora Viklija, u koju se Lorens zaljubio još kao student u Notingemu i saletao je da pobegne s njim. Rođaka najvećeg pilotskog asa iz Prvog svetskog rata, Crvenog barona, kasnije je postala Lorensova žena. Dalje u tekstu pojavljuje se kao P-m.

se i silazimo. Zaključavamo vrata: gornja polovina kuće prilično je obezbeđena.

Nebo i more odvajaju se kao ljuštura ostrige, s rumenim procepom između. Posmatrajući ga s verande, čovek zadrhti. Ne od hladnoće. Jutro uopšte nije hladno. Nego njegova zloslutnost: taj dugi, rumeni prorez između mračnog neba i mračnog Jonskog mora, zastrašujući stari mekušac s dva kapka koji je, između svoja dva ruba, tako dugo obustavio život. I ovde, u ovoj kući, tako smo jezivo izdignuti iznad zore, sami samcijati.

Pričvršćujemo žaluzine donje verande. Jedna uopšte ne može da se pričvrsti. Od letnje vreline iskrivila se u stranu, od obilnih jesenjih kiša iskrivila se u drugu. Stavljamo stolicu ispred nje. Zaključavamo poslednja vrata i sakrivamo ključ. Prebacujem ruksak na leđa, uzimam kuhinjicu u jednu ruku i osvrćem se okolo. Rumeno zora širi se između purpurnog mora i teškog neba. Svetlo u kapucinskom manastiru s druge strane. Petlovi kukuriču, a magarac otegnuto, bolno – štucajući – melanholično njače. „Sve ženke su otegle papke, sve ženke – oh! oh! oh! huuu! Ahaa! jedna se izvukla.“ I tako završava, utešno prostenjavši. To je ono što nam Arapi kažu: kad njače, magarac jauče.

Dok se spuštamo stepenicama, ispod velikog rogača veoma je mračno. Mrak okiva vrt. Mirišu mimoze, zatim jasmin. Ljupko mimozino drvo, nevidljivo. Mračna kamena staza. Koza mekeće iz svog obora. Razvaljena rimska grobnica nepomično se nadnevši iznad staze ne stropoštava se na mene dok klizim ispod njene ogromne kosine. Ah, mračni vrte, mračni vrte, tvoje masline i tvoju lozu, tvoje mušmule i dudinke, i bezbrojno

bademovo žbunje, tvoje strme terase isturene visoko iznad mora – ja napuštam, šunjajući se. Kroz ogradu od ružmarina, ispod visoke kapije, izlazim na jezivo strm kameni put. Pa ispod mračnog, ogromnog eukaliptusovog drveća gazim potok i penjem se prema selu. Pa, nekako sam uspeo.

Zora je zarudela – zora, ne jutro, sunce se neće ni dići. Selo je gotovo u mrklom mraku i pored rumenila zore, i dalje usnulo. Na izvoru pored kapucinske kapije nema nikog: i dalje je previše mračno. Čovek vodi konja oko ugla palate Korvalja. Jedan ili dva tamnoputa čoveka na Korzu. Isto tako na rubu litice, dole niz strmu, kaldrmisanu ulicu, između kuća, i gore prema golom brdu. Ovo je obala na kojoj na Siciliji sviće. Ne, obala na kojoj u Evropi sviće. Strma, poput ogromne litice, isturena dočekuje zoru. Rumenu zoru, s izuvijanim crnim oblacima, i nekim poput zlata. Mora da je sedam sati. Stanica dole niže, pored mora. I huk voza. Da, voza. A mi i dalje visoko, na strmoj stazi, vijugamo nadole. Međutim, to je voz iz Mesine za Kataniju, pola sata pre našeg, koji iz Katanije ide u Mesinu.

Dakle, truckamo se i strmoglavljujemo, i truckamo niz stari drum koji vijuga rubom litice. Etna, preko puta, guši se prilično nisko, u gustom puteru od mastiljavocrnih oblaka. Nema sumnje, izvodeći neke vragolije nasamo. Zora je jarko rumena, a odozgo žuta, more poprima neobične boje. Mrzim stanicu, patuljastu, podignutu tamo pored mora. Na ovom strmom rubu, naročito po ostrim zavojima, badem je već propupeo. Na blagom vetru, istačkan i raspukao, zaista izgleda kao gomilice snega koje je posejala zima. Gomilice sne-

ga, gomilice pupoljaka, četvrtog dana godine 1921. Samo pupoljci. I Etna, neopisivo zaogrnuti i zaklonjena gustim crnim oblacima. Dobro ih je obavila oko sebe, prilično nisko oko svojih rubova.

Najzad smo dole. Prolazimo pored rugla gde ljudi pale limun do usijanja, zaobilazimo ih i izlazimo na drum. Ništa nije tako depresivno kao italijanski drum. Od Sirakuze do Airola, jedno te isto: užasni, turobni, odrta-veli drumovi, čim se približite selu ili bilo kakvoj ljudskoj naseobini. Ovde jezivo smrdi na limunov sok. U blizini je fabrika za izradu citrata.¹ Ispod ogromne krečnjačke litice brda, kuće se lepe uz drum, otvaraju svoja sirotinjska vrata i izbacuju prljavu vodu i talog od kafe. Koračamo preko prljave vode i taloga od kafe. Mazge klopavaju prolazeći s taljigama. Ljudi idu na stanicu. Prolazimo Trošarinu i tu smo.

Ljudi su, spolja, previše slični. Unutra, nepremostivo se razlikuju. Tako neko sedi i razmišlja, posmatrajući ljude na stanici: kao da su niz karikatura poređanih između posmatrača i pučine, u mučno, oblačno svitanje.

Uzalud ćete ovog jutra pogledom tražiti crnoputu južnjačku mačku iz bajki. Makar po licima, ovo bi mogla da bude ranoranilačka gomila koja, na prigradskoj stanici na severu Londona, čeka voz. Makar po licima. Jer neka su lepa, a neka bledunjava i potpuno netipična za ovu rasu. Jedini koji je slika i prilika karikature ove rase jeste visoki, gojazni starac s naočarima, kratkim nosom i nakostrešenim brkovima – isti onaj Nemač iz stripova od pre dvadeset godina. Ali ovaj je pravi Sicilijanac.

¹ So limunske kiseline.

Ovo su uglavnom mladi ljudi koji vozom odlaze na posao u Mesinu: ne zanatlije, nego niža srednja klasa. I po spoljašnjosti baš kao i svi službenici i trgovci, samo malčice dronjaviji, s mnogo manje društvenog samopouzdanja. Živopisni su, jedni druge grle oko vrata, samo se ne ljube. Neki sirotan patio je od ušobolje, pa mu je lice bilo povezano crnom maramom, a crni šešir je natakario odozgo – komičan prizor. Međutim, izgleda da niko nije mislio tako. Ipak, to što sam se pojavio s ruksakom na leđima primili su s hladnim neodobravanjem, s takvim gnušanjem kao da sam se pojavio jašući svinju. Trebalo je da budem u fijakeru, a ruksak je trebalo da bude nov kofer. Poznato mi je, ali sam nesalomiv.

Eto kakvi su oni. Svi do jednog misle da su lepi kao Adonis i „privlačni“ kao Don Žuan. Neverovatno! Istovremeno, svako telo je trava¹, a ako im se neko dugme na pantalonama odšilo ili ako im se crni šešir natakario na guste crne veđe i dugačko izmučeno lice, to je sve sasvim prirodno. Hvataju za ruku onog s crnim povezom i, duboko saosećajući, pitaju: „Boli li vas? Izdržavate li?“

Pa i to govori kakvi su oni. Tako jezivo navaljuju jedni na druge. Prelivaju se jedan preko drugog kao previše rastopljen puter preko paškanata. Hvataju jedan drugog ispod brade, nežnim milovanjem ruke, i smeše se jedan drugom u lice, blago kao rastopljeni od sunca. Nigde nisam video takvu nežnost kao kod neusiljenih Sicilijanaca na železničkom peronu, bilo da su mladi i golobradi, bilo da su krupni, odvažni.

Mora da ima nečeg neobičnog u blizini vulkana. U Napulju i Kataniji podjednako, ljudi su neverovatno debeli, s ogromnim stomacima, neusiljeni u savrše-

¹ Up. *Knjiga proroka Isaije*, 40, 6.

nom izlivu neočekivane naklonosti i ljubavi. Ali Sicilijanci su čak i slobodniji, veseliji, gojazniji i mnogo više jedan uz drugog od Napolitanaca. Nikad ne posustaju sa svojom strasnom naklonošću prema gotovo svakom, odišući neumornom telesnom bliskošću koja zaista zbunjuje onog ko nije odrastao pored vulkana.

To mnogo više važi za srednju klasu nego za nižu. Radnici su, hteli ne hteli, mršaviji i manje veseli. Ali oni se okupljaju u jatima, pa ipak nikad neće biti tako telesno bliski.

Do Mesine ima samo trideset milja, ali voz ide dva sata. Vijuga i hita i zaustavlja se pored ljubičasto-sivog, jutarnjeg mora. Stada koza sumorno se vuku po plaži, blizu ruba ustalasane vode. Velika, široka, opustela kamena rečna korita spuštaju se do mora, ljudi na margarcima prelaze preko, a žene kleče pored nevelikog potoka i peru rublje. Bledi i bezbrojni, limunovi vise u gustoj limunovoj šumici. Limunovo drveće, poput Italijana, izgleda da je najsrećnije kad se međusobno dodiruje svuda naokolo. Guste šume, ne naročito visokog limunovog drveća, leže između strmih planina i mora, na parčetu ravnice. Žene, jedva primetne u senci voćnjaka, skupljaju limun, koji se sakrio kao da je pod vodom. Ispod drveća hrpe blede-žutog limuna. Izgledaju kao bledi, utuljeni žar jagorčevine. Neobično koliko hrpe limuna, zaklonjene lišćem, podsećaju na žar, naizgled isijavajući bledim plamenom usred tog lepog, golišavog, zelenkastog drveća. Kad iskrsne bokor pomorandžinog drveta, pomorandže se, između tamnog lišća, crvene kao žiške. Ali limunovi, limunovi, bezbrojni, istačkani kao rojevi sićušnih zvezda na zelenom svodu od lišća. Koliko limunova! Pomislite na svu